

մէկ հատիկ մեծ խողովակի միջէն , որ
բռքային շնչերակ կ'ըսուի , հոն կը հաս-
նի , աջակողմեան փորոքէն ելլելով : Մէ-
ջերնիս զուրցելով , մինչդեռ չկայ գի-
տուն մը ներկայ որ կարենայ նեղա-
նալ , շատ գէշ ընտրուած անուն մըն է
այդ , որովհետև երակային արիւն է որ
այդ ենթազրեալ շնչերակին մէջ կը վա-
զէ : Բայց այդ անկէ առաջ կու գայ , որ
բժիշկ պարոնները որոշեր են շնչերակը
կոչելու բոլոր այն խողովակները՝ որ սըր-
տէն կ'ելլեն , և երակը անոնք որ դէպ'ի
հոն կը դառնան , ինչ ալ ըլլայ այն ա-
րեան բնութիւնը որ մէջերնին կը բո-
վանդակեն : Ատոր մէջ փոփոխութիւն մը
ընել չենք կրնար , որովհետև բոլոր այդ
բաները իրենց կը վերաբերին . բայց այն
ատեն շնչերակային ու երակային արիւն-
ներուն վրայ խօսելու աշխատանքը չէր
աժեր : Լաւագոյն կ'ըլլար պարզապէս
ըսել , կարմիր արիւն ու սե արիւն :

Ինչ ալ ըլլայ , երակային արիւնը ա-
ջակողմեան փորոքէն թոքային շնչերա-
կով կու դայ : Այս ետքինս ալ շնչա-
փողից նման՝ հազարումէկ մանր ու
նուրբ խողովակներ կը բաժնուի , որոնց
ծայրերը ըսած մանր սենեակներուն
կողմունքներուն վրայ կու դան կը սո-
զոսկին :

Այն ատենն է որ օդուն և արեան
մէջ՝ այն խորհրդաւոր առևտուրը կը
հանդիպի , որուն անոնը այսչափ ատե-
նէ՝ ի վեր քեզի սպասել կու տամ , և
որուն միջոցաւ սե արիւնը կարմիր կը
փոխուի . կամ թէ լաւագոյն ըսելով ,
երակայինէ շնչերակային կը փոխուի :
Քեզի առևտուր ըսի . և իրաւցընէ իրա-
կան անունը այդ է , որովհետև արեան
այդ այլակերպութիւնը փոխանակու-
թեան մը միջոցաւ կը կատարուի : Օդը
արեան բան մը կու տայ , և արիւնն ալ
փոխադարձաբար օդուն տալով տալով ,
վաճառանոցի մը մէջ եղածին նման է :

Քու թոյլտուութքդ , սիրելի օրիորդ ,
այս տեղս կը դադարինք այսօր : Հոս տե-
ղը ածխավաճառանոց է , ուստի և քիչ
մը մութ կ'ընէ :

Կը շարանակախ:

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

Ի ՃԱՐԱԿԱՑԻ ԱՓՐԻԿԵ

Ով որ աչքը աշխարհագրական տախ-
տակի մը վրայ կը դարձընէ , և կը տես-
նէ Ափրիկէն կեցած ընդ մէջ ովկիանո-
սաց , և ընդ մէջ երից աշխարհաց Ա-
սիոյ , Եւրոպայ ու Ամերիկոյ , կը նկատէ
նաև այն երկիրը իրեւ ընդ մէջ անոր և
մեր գնտոյն ուրիշ երկիրներուն անցքե-
և յարաբերութեան կեղրոնական աշ-
խարհ մը : Այսու հանդերձ , 'ի բաց ա-
ռեալ այս երկրիս քանի մը ծովափնեայ
կողմերն , մէկալ մասերը հին ժամա-
նակներէ՝ ի վեր միշտ վայրենագոյն բար-
բարոսութեան վնասները կրած են .
Ժողովուրդը պզտի ցեղերու բաժնուած՝
միշտ իրարու հետ պատերազմով կ'ա-
պրին , մարդկանց որսորդութեան ու
վաճառի ետևէ են , և որ սոսկալին է ,
այս անարդ գործողութեանս մասնակից
կը գտնուին նաև քանի մը Եւրոպացիք ,
կամ Եւրոպայէն եկած Ամերիկացիք ,
մանաւանդ Սպանիացիք . հոն են գլխա-
ւոր մժերանոցներն , որոնք մասնաւո-
րապէս վաճառանոցներու գերի կը պա-
տրաստեն , և Պրազիլն ու Քուազին կղզին
կ'ապականեն :

Միայն հիւսիսային և հարաւային
կողմերը կըցած են հաստատուն բնա-
կութիւն ունեցող ժողովրդոց կոյան
ըլլալ : Ոչ միայն Եգիպտոս՝ որ մեր ցե-
ղին քաղաքականութեն խանձարուղքն
եղած է , այլ և ֆիւնիկեցիք զօրաւոր
թագաւորութիւն մը կանգնեցին հիւ-
սիսային դին , (կարքեղոն ,) թէպէտ
քիչ տեւեց . և արաբացի ազգերն ին-
չուան Ատլանտեան ովկիանոս ցրուած
էին : Հարաւային կողմը՝ անկլու-սաքսոն
ցեղէն Եւրոպացիք , բուն երկրին մէջ
շատ մը տէրութիւններ հաստատեցին ,
որոնցմէ մէկ քանին ինչուան Ափրիկոյ
լայնածաւալ երկրին ներաերը տարա-
ծուած են : Բարե-թուսոյ Գլխոյն անգ-
ղիական գաղթականութիւնը այն հա-
րաւային ծովափանոց վրայ քաղաքակա-
նութեան բարերար ազգեցութիւնը կը

Ժաւալէ, որուն մասնակից են քանի մը մերձաւոր տէրութիւնկը ալ. Հոլանդական Պոէրսներու հասարակապետութիւնքը, գրանսվապեան հասարակապետութիւնն՝ նոյնպէս 'ի Պոէրսաց հաս-

թիւն, զանազան ցեղերէ բաղմաթիւ բնիկ ժողովուրդներ կը գտնուին. մասնաւորապէս Քաֆրեանք և Օդգենդացիք. անոնց մարմինն երկաթի գորշախայտ գոյն մը ունի, իսկ ասոնք տեսակ

1

3

2

4

տատեալ, ազատ տէրութիւնն կամ Օրանմի հասարակապետութիւնն՝ ընդպաշտպանութեամբ Անդղիոյ:

Այս գաւառներուս մէջ, ուր արդէն սկսած է եւրոպական քաղաքականու-

մը ձիթագոյն երանգով կը տարբերին:

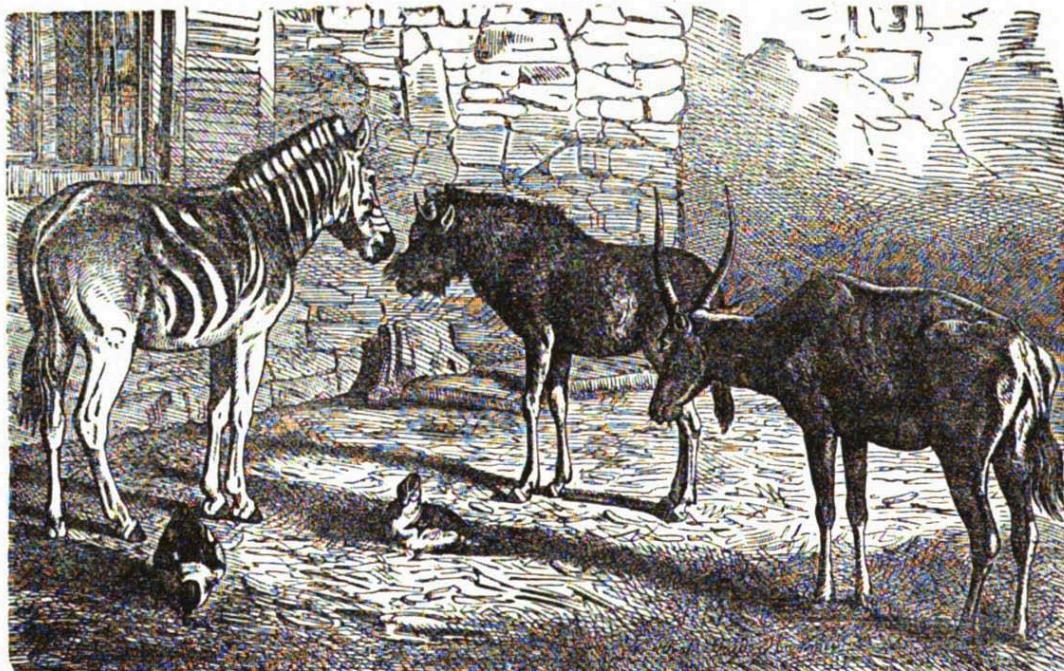
Թէ որչափ իրաց և ծանօթութեանց նիւթ կրնայ մատակարարել այդ երկիրներուն հետազօտութիւնն, կը ցու-

ցընէ զայն՝ բաց 'ի Ախվինկսդըն անգղիացւոյն ճամբորդութիներէն, 1868էն վերջերը գրուածոյ մը հրատարակումը, որուն վերնագիրն է. Երեք տարի հարաւային Ափրիկոյ մէջ, և գրողն է կուսդավ Ֆրից Գերմանացի բժիշկը, զոր դիտութեան փափաքը մլեց տարաւ Ափրիկոյ հարաւակողմը:

Բաղմաթիւ փորագրութեանց միջէն՝ որոնցմով զարդարուած է սոյն գիրքը, և որ լի է երկրաբանական, բուսաբանական, կենդանաբանական ու ազգաբանական ծանօթութիւններով, ընտ-

տերագմէն ետքը հաստատուած գերմանացի գաղթականութիւն մըն ալկայ, որ Շգուդդերհայմի գաղթականութեան անուամբ ծանուցեալ է. հոն գնաց Ֆրից բժիշկն, թէ իր ազգակիցները տեսնալու և թէ Սանտիլի (թիւ 3) կոչուած հիմակուան իշխանին հետ ծանօթանալու համար, որ Մաքսմայի պէս ինքն ալ Անգղիացւոց գէմզայրացած էր. բայց անոնց ակուայու քսակ ցուցընելովն մեղմացաւ, և անոնցմէ առած ստակը ամեն օր օղիի համար կը ծախէր :

Քաֆրաց մէջ Պեճուան սերունդն ա-

5

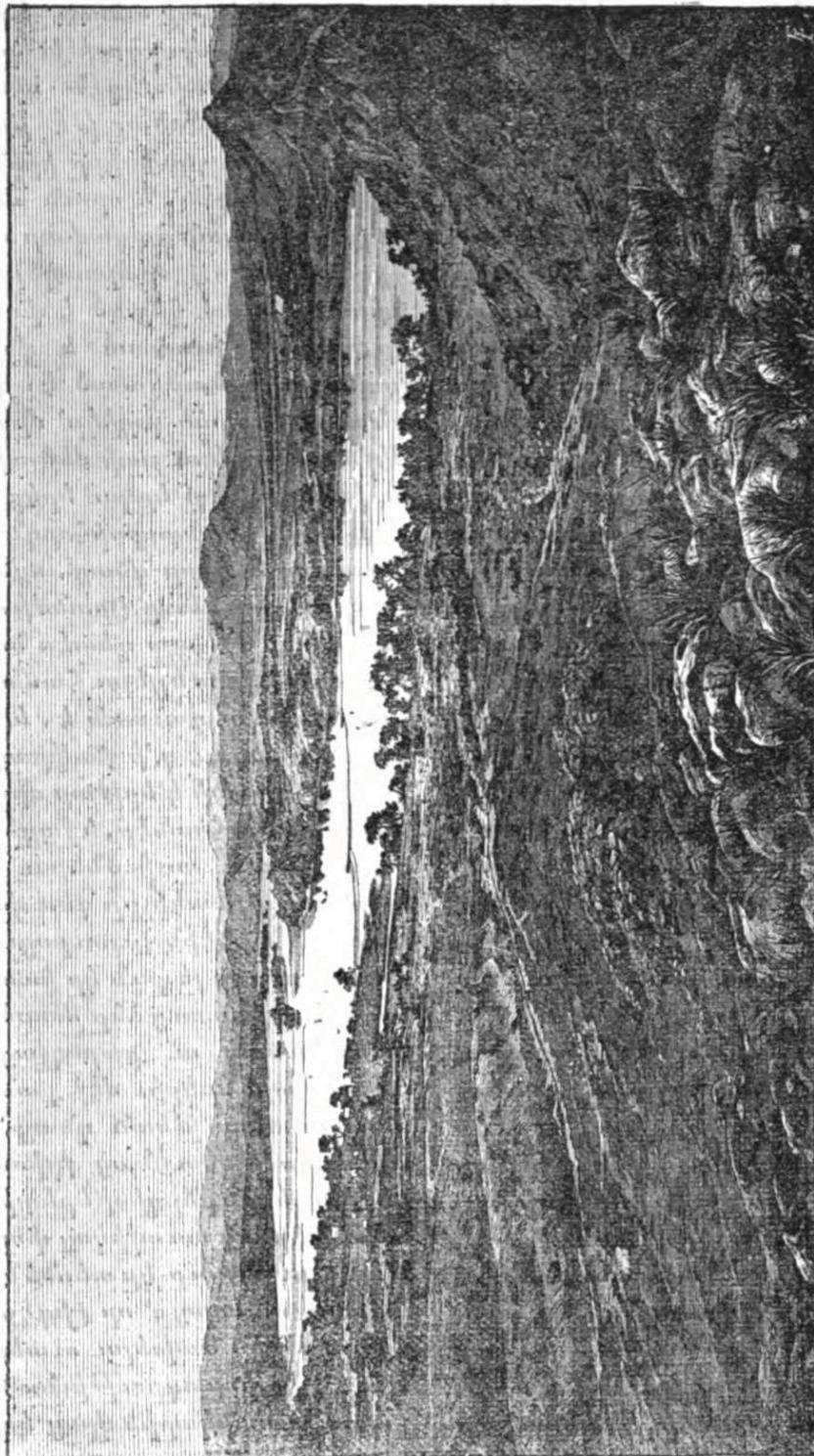
Րեցինք քանի մը պատկերներ՝ զորոնք պատշաճ կը սեպենք հոս ներկայացընելու:

Ֆրից Բարե-Յոււոյ Գլխէն մեկնելով, և դէպ 'ի Դաֆէլպէրկ ելլելով, գնաց Ռոպակէն-Խոլանտը տեսնալու, ուր կային քաֆրացի ցեղապետներ, զորոնք Անգղիացիք գերի ըրած էին շատ մը կոխւներէ վերջը: Ասոնց մէջ կար Մաքոմո (թիւ 4) անուամբ քաֆրական ցեղին գլխաւոր մը, որ նշանաւոր եղած էր թէ անգթութեան և թէ վատութեան կողմանէ: Նոյն ծովեղերքները Արիմու պա-

մենէն առաջինն է, և Ախվինկսդընի անոր հետ ունեցած յարաբերութեամբը ծանօթացած է մեզի: Գերմանացի ճամբորդն ալ ուզեց նոյն ժողովուրդը տեսնալու երթալ: Քինկ-Ռուկիլիէմն Դովլսէն՝ Քաֆրաստանի սահմանաց մօտ քաղքէն մեկնելով, գնաց դէպ 'ի Քոլեսպէրկ, ուր առաջին անգամ Պեճուան ցեղէն քանի մը հոգի առջել ելան, զորոնք իրենց բրնիկ երկրին մէջ կը կարծէր տեսնալ:

Առաջ գնաց դէպ 'ի Օրանժի հասարակապետութեան երկիրը, որ այն ալ Հոլանտացւոց գաղթականութենէ է, և

ՊՊօէմֆոնդայն անոր մայրաքաղաքը | տակութիւններ կ'ընեն, և գրեթէ յա-
տեսնելու գնաց, ուր յարմար առիթ ու- | րատե կոկներ կը յարուցանեն։ Սա-
նեցաւ հոն հաստատուած զիւղականաց | կայն երկիրը պտղաբեր ու շատ արգա-

6

հաստրակապետութիւնքը դիտելու, ինչ | ւանդ է, դիրքն աղէկ, և շատ մը մաս-
պէս նաև Պոսսուէդաց գոռող ցեղն, որ | նաւոր տեսակ ու օգտակար վայրի կեն-
Օրանժի գաւառին մէջ յաճախ ասպա- | դանիներ ունի։ Գտաւ նաև կենդանա-

բանական պարտէղ մը անդղիացւոյ մը
կալուածոցը մէջ, Պլօէմֆոնդայնի մօտ .
ուր ուրիշ կենդանեացմէ զատ տեսաւ
գեղեցիկ երիզամորթ վագերաձին¹,
վիթն², (զոր հոն ուրիտէպէւտ կ'ա-
նուանեն), և վայրի նոխազը³, որոնկը
ջայլեմանց ու այծեմանց հետ մէկտեղ
խաղաղութեամբ կ'ապրէին :

Վագերաձիոյն, վիթին և վայրի նոխա-
զին պատկերքը ահա կ'ընծայենք 'ի տե-
սիլ ընթերցողաց (թիւ 5) :

Վիթը շատ եղական կենդանի մըն է .
այս անուամբ Օդգենդացիք կենդանի մը
կը նշանակեն՝ որ միանգամայն ձիու, ցլու
և եղջերուի կը նմանի . այնպէս որ բնազը-
նինք տակաւին որոշած չենքէ որ կար-
դի մէջ դասեն զայն : Գրեթէ իշու չափ
մեծ է, մազը կարճ ու խարտեաշ, իսկ
ծայրի կողմերը ճերմակ . գլուխը եզան
զլիսուն պէս է, և մորթին մէկ մասը սևա-
գոյն է, բաց 'ի վերի շրթունքէն՝ որ միշտ
ճերմակ է : Եղջիւրներն կարճ ու սև են,
և անոնց մէջ տեղէն թաւ բաշ մը կ'ել-
լէ, որ վզին վերի մասէն ինչուան թիւ-
կունքը տարածուած է : Մտրուկի գա-
ւակ ունի, պոչին մազերն երկայն և ա-
ւելի ճերմակ են՝ ինչպէս ձիունը : Կուրծ-
քին վրայ շատ մը երկայն սև մազեր ու-
նի, որ առջեսի սրունքներէն՝ դէպ 'ի վը-
զին և ստորին կողման երկայնութիւնն,
և զլիսէն ալ ինչուան վարի շրթունքին
ճերմակ մօրուքը տարածուած են : Սը-
րունքներն եղջերուին սրունից պէս բա-
րակ են : Բուսական բաներով կը մնա-
նի, և ձիու պէս կը խրինջայ : Իր ցեղը
բազմաթիւ է, ու հարաւային Ափրիկոյ
մէջ ցրուած, և ինչպէս կը պատմեն ճա-
նապարհորդք, կը դտնուի նաև յեթով-
պիա և 'ի չնդկաստան . մանաւանդ կ'ը-
սեն թէ չնդիեք կը ծառայեցընեն զայն
վաճառքնին փոխաղրելու համար, կա-
թը կը կթեն և կարագ կը շինեն, և մի-
սը կ'ուտեն, ուսկից ազնիւ կերակուր
կ'ըլլայ :

Ֆրից բժիշկը, Պլօէմֆոնդայնէ թորդո-
նաղալէ գնաց, որ անդղիական գաղ-
թականութիւն մըն է 'ի բիէղը Մարից-
պուրկ, գաղթականաց զլիսաւոր տեղը,
շատ զարմանքով տեսաւ եղած յառա-
ջացումն : Ճամբորդութիւնը շարունա-
կելով և ծովափունքէն առաջ երթա-
լով, կրցաւ տեսնալ թէ ինչ կերպով
Զուլու ցեղին Քաֆրիկը իրենց մեռեալ-
ները կը թաղեն . և որուն մեր ընթեր-
ցողքն ալ կրնան դաղափար ունենալ հոս
գրուած գուշուի մը պատկերէն (թիւ 2) :
Դիակը կծկած կեցած է փոսի մը մէջ
որ քարով հիւսուած և վերի կողմէն
կամարաձև ծածկուած է : Այս կերպ
գերեզմանական խցիկը՝ միայն մեռելը
մէջն ամփոփելու չափ մեծութիւն ունի,
ու խորութիւնը երկու երեք ոտք է :

Անխոնջ ճանապարհորդն անկից Պե-
ճուանաց երկիրը գնաց, այն տեղը՝ ուր
կրօդ և վաալգետք՝ Օրանժի մէջ կը միա-
նան (թիւ 6) . այս գետէս նաւ մոտաւ 'ի
երիքուածդատելլելու համար, որ բնակ-
չաց անկախ գաւառն է, և անկէ դեռ
առաջ զնաց գէպ 'ի Քաֆրաց հիւսիսա-
կողմը . և քանի կ'երթար միշտ վայրենի
երկիրներ կը հասնէր, և ջայլեմանց, ընձ-
ուլտներու և առիւծներու կը հանդի-
պէր . բայց բնակիչքը գեռ վաճառակա-
նութիւն կ'ընէին Եւրոպացւոց հետ . և
չոլանտացւոց լեզուն կը խօսէին : Եւրո-
պական զգեստուց ձեւ մոտած է հոն վա-
ճառականաց ու քարոզչաց ձեռքով :
Բժիշկն այս երկրիս մէջ քանի մը ցեղա-
պետաց տեսութեան գնաց, և մասնա-
ւորապէս Պոկուէնաց իշխանին : Այս
վերջին ցեղին ինչպիսի երևոյթ ունենալն
ահա կ'երեւայ առաջիկայ փորագրութե-
նէս (թիւ 4), ուր կը տեսնենք Պեճուան
կանայք ու տղայք՝ որ Լիդէյանայի վա-
ճառատեղին ծախելու ուտեղիք կը տա-
նին : Այս փորագրութիւնս նոյն մըրիցի
շնած լուսանկարին վրայ եղած է :

1 Quagga.

2 Gnu.

3 Becco boschivo.